

Хміль В.В. Феноменологія статі // Філософія і політологія в контексті сучасної культури. Науковий журнал. Випуск 2. – (фах.вид.). – Дніпропетровський національний університет, 2011. - С.415-423 (0,8 д.а.)

Хміль Володимир Васильович

УДК 130.2

ФЕНОМЕНОЛОГІЯ СТАТІ

В статье анализируются гендерные проблемы с позиций цивилизационного подхода, который показывает методологические трудности в анализе феминистского и маскулинного.

Gender problems in terms of general civilization approach have been analyzed as well as methodological difficulties in the masculinity-femininity analysis in post-modernist literature have been defined in the article.

В статті аналізуються гендерні проблеми з позицій широкого цивілізаційного підходу та виявляються методологічні труднощі в аналізі фемінного та маскулінного в постмодерністській літературі

Ключові слова: гендер, фемінне, маскулінне, сім'я, біопсихічне

Проблематика постмодерністської філософії останніх десятиліть свідчить про великі тектонічні зрушення в традиційному розумінні демократії, людини, мови культури, та гендерних ролей у суспільстві.

Особливої ваги набувають в Україні ідеї західних дослідників постмодерністського напрямку, щодо реконструкції культурно-історичні дискурсів про суспільні цінності, моральні норми та про місце людини у сучасному світі. Одна з задач новітніх пошуків зводиться до демонтажу авторитарної ідеології, що була фундаментом європейської цивілізації, починаючи з епохи Нового часу.

Зазначені дослідження актуальні зокрема для України, яка ще знаходиться в пошуку своєї національної, соціальної та політичної ідентичності та власного місця в соціальному просторі європейських країн.

Особливого значення надається сьогодні проблематиці гендерних відносин в Україні, яким довгий час не приділялося достатньої уваги в філософських дослідженнях. Не буде зайвим нагадати, що більшість українських публікацій на початку нового століття є віддзеркаленням досліджень фахівців європейсько-американської філософії.

Феміністський рух, який має свою теоретичну платформу в гендерній філософії, спрямований на підвищення статусу жінки у суспільному житті, що є не тільки показником рівня демократизації суспільства, алей й на

певному етапі засвоєння європейських цінностей, формою ідентифікації українців в якості європейської нації.

В просторі гендерної проблематики спрямованої на нове осмислення соціокультурних моделей та історичних перспектив заявляють про себе дослідження українських філософів та соціологів Агеєвої В., Жеребкіна І., Жеребкіної С., Смоляр Л., Кісь О., Чернецького В. та ін., а також багатьох російських філософів Вороніної В.А., Кайдош С.О. тощо, досягнення яких є достатньо вагомими.

Недоліком переважної більшості гендерних досліджень, націлених на соціально-психологічну проблематику, є відсутність спроби вивести гендерні проблеми на більш глибокий загально-філософський рівень аналізу.

Завдання статті: прояснити смисл гендерної тематики, її місце та роль широкому цивілізаційному відтворенні та виявити деякі методологічні труднощі при її аналізі.

Звернення до феноменологічного методу дає можливість асоціативно охопити предмет дослідження в цілому, в його проекції на майбутнє, що дає можливість побачити його у більш широкому контексті, відмовившись від класичної відмінності між зовнішніми та внутрішніми явищами.

Об'єктом феноменологічного дослідження виступає сукупність суджень, сумнівів, припущень, що дозволяє руйнувати шаблони, кліше, застарілі погляди щодо гендерної тематики. Це є один з небагатьох способів переорієнтувати існуюче знання на новий обрій можливостей.

Соціальна філософія в др. пол. XX ст. впустила в себе постмодерністські розвідки гендерного напрямку, а разом з цим й розпочалося глобальне осмислення гендерних кодів в різних суспільствах та соціальних причин їх віддалення та зближення.

Сепаратизм статей та дискримінація жінки чоловіком органічно заглиблені в тисячолітнє минуле людської цивілізації, котре має онтологічне коріння, що приховане в усіх сферах культури.

Інтерес до нерівності статей був викликаний перш за все економічними причинами, що були пов'язані з правом власності та низкою соціально-культурних чинників, котрі є складовими есенційного, традиційного погляду на жінку.

Активний процес масового переміщення жінок з традиційного сімейного середовища у виробничу сферу, в галузі управління, у послуг, освіти привів до зміни соціальних ролей статі. Тенденція стрімкого переходу до соціально активної праці жінок пов'язана зі зменшенням долі фізичної праці на виробництві та збільшенням долі інтелектуальної діяльності, що стало однією з причин прагненням жінки як до економічної незалежності від чоловіків, так й до поліпшення свого матеріального стану.

Головна ідея фемінізму в Західних країнах була спрямована на емансипацію жінки, що передбачає критичне переосмислення патріархальних уявлень про її місце у суспільстві, про відсутність права голосу жінок в релігійних питаннях, приниження жіночої сексуальності.

Гаслом жінок були «рівні можливості», що значною мірою зумовлює посилення інтересу суспільства до гендерної проблематики.

Справедливі вимоги жінок щодо соціального та політичного рівноправного статусу, спрямовані на отримання однакової заробітної платні, згідно з кваліфікаційним рівнем, стало мотивом щодо просування в кар'єрі, свободи в ділових стосунках, в професійній діяльності, зменшення економічної залежності від сімейного життя та від чоловіка.

В самому загальному вигляді дискусія останніх двох століть велася в двох напрямках:

З першої точки зору, котра була запроваджена багатьма дослідниками (П. Прудомом, М.Мідом, О.Вейнінгером тощо), осмислювалася та обґрунтовувалася ідея онтологічного вкорінення нерівності статей, основою якої є біопсихологічні чинники. Особлива роль в цій концепції відводилася відмінностям біологічної організації мозку чоловіків та жінок, різних репродуктивних генетично визначених функцій з їх фізіологічними особливостями.

Якщо стереотип чоловічої поведінки спрямований на пошукову домінанту й контроль зовнішнього середовища, то психологія жінки несе у собі зовсім інше начало, спрямоване на збереження генетичної організації виду, бути оберегами дому та сім'ї, оскільки у них більше, на відміну від чоловіків, розвинена інтуїція, що дає їм певні переваги при вихованні дітей, та свідчить про їх злитність з буттям та природою.

Головний аргумент прихильників цієї концепції зводиться до того, що перший соціальний розподіл праці здійснюється у статевому акті і визначає подальшу соціальну організацію та соціальні функції чоловіків та жінок. Той, хто проявляє більшу активність та більшу ініціативу у першому природному розподілу праці, має керувати і сім'єю та суспільством.

Життєвий світ жінки повністю замкнений в маскулінному просторі й існує за принципом додатковості, тобто біопсихологічний архетип лежить в основі ноосферичного, тобто культурного, залишаючись підпорядкованим у соціальних стосунках. На протязі людської історії йде процес перебудови біокоду в соціокод, але основою залишаються рольові стереотипи та біопсихологічні чинники. Зазначена концепція є елементом теорії соціального дарвінізму

Протилежна концепція (С. де Бовуар, Т.Адорно, Дж.Батлер та ін.) зводиться до того, що біопсихологічні чинники не є визначальними для маскулінного та фемінного начал. Їх відмінність в повній мірі соціально детермінована й залежить від способів та чинників соціалізації. Різниця між статями соціально сконструйована, а не детермінована їх анатомічною будовою, а соціальна конструкція суспільства має своєю основою насилля та примат маскулінної домінанти, що і є підґрунтям для феміністичних рухів.

Причини гендерної нерівності заковдані певними смисловими алгоритмами, котрі вкорінені в буття усіх світових культур. Релігія, література, соціально-політична думка, філософія - це історія створення гендерних стереотипів, що мають пряме відношення до домінування та

підпорядкування соціальних ролей чоловіка та жінки. Сьогоднішнє суспільство структуроване бінарною опозицією, котра визначається патріархальною системою ціннісних орієнтацій. Майже в усіх суспільствах існують стійкі стереотипи мислення та архетипних образів маскулінного та фемінного [1, 64].

Не тільки культура, але й політична система відтворює гендерний дискурс нерівності, проте існуючі стереотипи є історично мінливими, оскільки вони залежать від певного типу соціалізації, за допомогою якого підсвідомо закладається пануюча ідеологія.

В багатьох дослідженнях було ретельно обґрунтовано, що гендерна нерівновага має свої корені в європейській думці через архетипи, стереотипи, лінгвістичні кліше, котрі закріплені в символічній формі Модерну та Премодерну.

На протязі XX ст. західна демократія в основному задовольнила пристрасті та вимоги феміністичних рухів стосовно гендерної симетрії в соціальному, економічному, політичному плані. Проте постмодерністський гендерний дискурс не поспішає оновлювати свою проблематику.

Недоліком дослідницьких проектів гендерної проблематики, є спроба їх здійснення у відриві від тенденцій розвитку світової цивілізації, нігілізм стосовно духовного виміру людської спільноти. Гендерні дослідження уникають проблем, котрі торкаються національно-етнічної, релігійної сфери, залишають маргінальною соціально-демографічну проблему, котра стосується не тільки країн «золотого мільярда».

Тенденції розвитку західної цивілізації протягом декількох останніх десятиліть все більше нагадують демонтаж європейських цінностей з метою знайти нові шляхи розв'язання наболілої теми - втрати смислу життя людини, яке вміщувалося переважно у простір метафізичних цінностей з одночасною увагою до таких понять як віра, надія, майбутнє. Здається, європейці змирилися зі своїм станом вимираючої цивілізації й ніби-то відчують певну насолоду від кризи, яку колись передбачали великі філософи Ф.Ніцше, М.Вебер, О.Шпенглер, називаючи її «смертю Європи». Без перебільшення можна сказати, що якась провина за цю кризу й лежить на активізації феміністичних рухів 60-80 років XX ст., котрі підняли жінку з колін й поставили на один соціальний та інтелектуальний рівень поруч з чоловіками, піднесли жінку як соціально-активної істоту, яка не хоче поступатися чоловікам ні в чому, наслідком чого стало поступове руйнування інституту сім'ї.

Теоретичне підґрунтя руйнування сім'ї мало місце не тільки в марксистській філософії. Воно було продовжене «критичною теорією» Франкфуртської школи Г.Маркузе Т.Адорно та італійцем А.Грамші, котрі здійснюють подальший наступ на європейської цінності, на ієрархічні структури влади, етноцентризм, на сексуальні обмеження, котрі йдуть в руслі концепції фемінізму – усе це провокує наступ на християнську цивілізацію [2, 43]. Саме вони висловлюють парадоксальну думку про те, що європейська культура є осередком зародження расизму, фемінізму, геноциду проти усіх

культур та розглядають сім'ю як осередок, що містить у собі зародок авторитаризму, як прихованого насильства, яке латентно підживлює тоталітарні та авторитарні режими

Всю людську історію потрібно переписати під кутом зору критичного осмислення тих чинників, котрі сприятимуть подоланню стану пригноблення жінки. Остання століттями була позбавлена права голосу, знаходилася під впливом заборони церкви на здійснення абортів, непропорційного представництва статей в різних сферах життя, заборони на професії, нерівністю в оплаті праці, місцем у сімейних відношеннях.

Теоретиками Франкфуртської школи були визначені знайдені соціальні сили для нових демократичних перетворень – це маргінали, етноменшини, молодіжні радикальні угруповання, наймані робітники та безробітні з країн третього світу. Фемінізм теоретично вписують в радикальну складову стратегії широкого пролетарського руху через уповільнену блокаду християнських цінностей, де занепад буржуазної моралі дасть можливість з середини розхитати європейську культуру.

Часткове звільнення жінки від сім'ї на кшталт «жити для себе» стає усе більше популярним на Заході. Жінка прагне вийти заміж віком близько тридцяти років, коли вже отримана освіта, є гарна робота, що забезпечує економічну незалежність від чоловіка. Сім'я для такої жінки виступає як щось несуттєве, другорядне, як економічний осередок, котрий роз'єднує суспільство на невеликі групи, а якщо так - то необхідність в такій сім'ї відмирає. Але головним аргументом є глибока безправність жінок при народженні та вихованні дітей у порівнянні з відношенням до цієї справи чоловіка. Один з виходів з цієї ситуації вбачається в новітніх репродуктивних технологіях, котрі дозволять “визволитися жінці від прямої біологічної залежності” [3, 102].

Третій світ кожен рік збільшується на 80-90 млн. чоловік на противагу країнам Заходу, котрі мають негативні демографічні тенденції. Через півстоліття на земній кулі європейці будуть складати лише одну десяту частину людства, сьогодні ж ми складаємо одну шосту.

В Європі стрімко втрачається силу інстинкт продовження роду, проте гендерна проблематика не обтяжує себе аналізом таких та споріднених проблем.

Засилля європейського континенту іммігрантами з Африки та Азії пов'язане з потребою виконання цілою низкою малокваліфікованих та мало оплачуваних робіт. Переселенці необхідні Європі, щоб витримати ярмо пенсійного забезпечення та підтримувати високу платню державним службовцям та іншим привілейованим категоріям населення. Недавні емігранти мають по п'ять-сім дітей, отримуючи від держави високі дитячі виплати, завдяки яким можуть досить безбідно існувати. Вони не інтегруються в європейське суспільство, а створюють певні анклави, осередки зі своєю мовою, культурою, своїми звичаями – підриваючи зсередини європейську культуру, не дарма в одній Німеччині сьогодні нараховується 15 тис. мечетей.

Проте, європейські жінки не бажають мати дітей з багатьох причин, серед яких - кар'єра, заняття в фітнес-клубах, в гуртках дозвілля, а також культom насолоди та споживання. Жінка усе більше стає відірваною від сімейних проблем, від виховання дітей - усе це свідчить про переверот у свідомості західних жінок [4, 32-33]

Але при цьому не враховуються зміни в сучасному мінливому світі цивілізаційних пріоритетів. З позицій феміністської ідеології не варто турбуватися, думати про сім'ю, бо на місце ненароджених від активних жінок дітей, жінок, які сенс життя знайшли у виробничій, або управлінській сферах діяльності, прийдуть емігранти, які будуть народжувати велику кількість дітей неасимільованих поколінь з неєвропейськими цінностями, котрі й будуть «гуманізувати» наше суспільство.

Переважна кількість дослідників гендерної проблематики констатують, що одна з причин уповільнення економічного розвитку та розвитку демократичного суспільства – це фактична нерівність чоловіків та жінок. Масовий вихід жінок в сферу управління, науку, бізнес робить наше суспільство більш ефективним, спроможним до конкуренції.

Дійсно, аргументи про особливі здібності жінки, розумові, інтелектуальні, інтуїтивістські, свідчать про великі її можливості. Бути жінкою – це означає мати серйозні переваги в конкуренції у бізнесі та в управлінні, вони більш людяні, а політична їх діяльність може мати зовсім інші наслідки. Жінка, що має гарну освіту ні в чому не поступається чоловіку та його здібностям, бо вона може виконувати будь-яку роботу, окрім важкої фізичної та шкідливої.

Але при цьому дослідниками гендеру не враховується методологічна застарілість такої тези.

Гендерна аргументація вписує та аналізує людину з позицій формаційного підходу. Мета сучасного суспільства не зводиться тільки до ефективності, конкурентноспроможності виробництва, бо при такому розумінні людина виступає засобом відтворення суспільства, тоб то робочою силою, поряд з іншими засобами виробництва. Цей підхід переважно спрямований на просте відтворення робочої сили та домінуючого способу виробництва. Марксистська концепція суспільно-економічної формації в свій час зазнала з цього приводу дуже багато критики й поплатилася своєю популярністю.

В сьогоденній соціально-філософській літературі є більш продуктивним цивілізаційний метод, котрий дає можливість осмислити людину, перш за усе як носія культури, певного образу життя, духовних та моральних цінностей, де визначена її місце та роль в контексті національних, ментальних природно-демографічних характеристик, обумовлених розширеним відтворенням людини. Соціокультурні особливості виступають пріоритетними в аналізі, що робить розвиток людини метою суспільства.

Філософське обґрунтування гендеру в постмодерністській літературі висвітлює недооцінку ним «моральної економіки», індустріальна та постіндустріальна епохи винайшли засоби поліпшення життя людей, втілили

певні механізми для забезпечення матеріального достатку. В майбутньому економічні проблеми перестануть бути вічними супутниками життя людства, а матеріальне багатство не буде мати першочергового значення.

Наочною ілюстрацією сказаного є деякі нароби в сфері гендерних досліджень, котрі йдуть в напрямку поступового витіснення морально-етичних засад існування людини та заміною їх матеріальною мотивацією, що свідчить про орієнтацію жінки на зовнішній світ, а не на внутрішній, екзистенційний.

Причиною такої переорієнтації є загубленість смислу життя людини, який сьогодні випадає з простору метафізичних цінностей та підсвідомого прагнення особистості до глибокого осмислення таких понять як мета життя, віра, надія, майбутнє.

Людство знаходиться в пошуку нових зразків духовності, прикладів яких не існує ні в царині біологічного, ні соціального світу. Наша цивілізація тільки готує значні зміни в новій системі моральних орієнтирів, де б суспільство давало змогу кожній людині ставити собі мету, обирати цінності й надавати можливість реалізувати себе.

Філософія не тільки задає альтернативний простір для інтелектуального прориву людських шукань, не тільки створює ідеальний образ майбутнього, але й надає нові смисли існування соціальності, збереження людського світу, створюючи, моральні, гносеологічні засади для відповідальності людини за свою цивілізацію, націю та спільноту.

Пошук основ безгендерного суспільства в феміністських дослідженнях здійснюється з позицій осмислення можливих змін біопсихічних якостей особистості [5, 140]. Основу такої концепції знаходять у німецьких романтиків, теософів та містиків, котрі формувалися починаючи з епохи Відродження. Нова особистість людини повинна вмістити в собі повноту буття, що втілена в символі андрогіна, котрий в процесі еволюції досягає досконалості через злиття фемінного та маскулінного.

Андрогенне начало має своє онтологічне походження в первинній космічній субстанції на кшталт андрогенного начало християнського Бога, народження Ісуса Христа без участі чоловіка, а також народження Еви без участі жінки - усе це свідчить про завершеність, що існувала при творенні світу. Їй знову така повнота повинна знову з'явитися в ідеальній статі в період розквіту та наближенні людства до «граду небесного» як відтворення божественної волі.

Але при такому онтологічному обґрунтуванні людської повноти буття недостатньо надається уваги появі двох протилежних асиметрій, як різності потенціалів у формуванні роздвоєної цілісності, що стає, згідно думки М.Еліаде, "творящою силою, більш продуктивною, ніж нерозділена цілісність"[6, 44].

Власно кажучи, свідомість сучасної людини не прагне відкрити андрогенність природи в самій себе, бо не в змозі ухопити цей замисел ідеальної цілісності, перешкодою для якої є соціальне та екзистенційне відчуження людини від світу. Навіть філігранна інтелектуальна думка (не

тільки декадентів початку XX ст.) утримує у собі суперечливість між трансгедерністю трансвеститів та духовним відродженням людства.

На таку уявну андрогенну духовність майбутнього людства без націй, без релігії, без віри, з ідеальною гармонією фемінного та маскулінного, що буде нагадувати істоту-гермафродита, навіть і не рефлектував Г.Маркузе, оскільки андроген буде навіювати людству площину задоволення через розквіт культури, заснованій на нетрадиційній сексуальній орієнтації.

Сміливі антропологічні узагальнення щодо андрогінії необхідні дослідникам гендеру для втілення ідеї про нову духовну цілісність особистості, котра б стала вище християнської моралі сучасної людини, з її майже нейтральним ставленням до зла людини, що як раз і є, на думку Ж.Бодріяра [6, 130], однією з причин руйнації архітектури західного світу. Якщо андрогенність є наслідком процесу соціалізації, то чи потрібно створювати культуру без певних моральних обмежень? В майбутнє людства не варто закладати бажану та зручну одномірність світу, що не дозволить передбачати його різноманітність на основі моральних уявлень про особистість.

Мабуть не варто перебільшувати значення постмодерну, до якого належить і гендерна тематика, що базується на виділенні особливого та одиничного, як концептуальної основи для зародження нової якості суспільства. Слушно нагадати, що вже сьогодні помітні суттєві відступи в осмисленні гендеру, переважно обмежені в дослідженнях соціально-політичним контекстом. Така ситуація продиктована тим, що за останні три десятиліття XX ст., кризові прояви європейської культури західного суспільства дійшли свого апогею.

Гендерна тематика, замкнувшись на своїх власних проблемах, звужує діалоговий простір культур, усе більше веде до релятивізації свідомості, в якій губиться духовна ось для об'єднання цивілізацій на основі загальних цінностей.

В цьому плані побудова безгендерного суспільства в умовах світової різноманітності людства проблематична, так як поза межами Європи та Америки гендерні дослідження не знайшли широкого відгуку у більшості країн світу.

Ми заздалегідь припускаємо, що гендерна проблематика є не тільки постмодерністським напрямком, котрий має право на самостійне існування, проте, вона має право зайняти гідне місце у просторі політичної філософії в якості її складової частини. Доцільним буде підкреслити, що демократичні держави розбудили та вкоренили в людях уявлення про свідомість їх власної моральної недосконалості, одним з наслідків яких й стала гендерна тематика.

Онтологічна вкоріненість асиметрії фемінного та маскулінного в людську історію та психіку не зможуть радикально змінити статус жінки у суспільстві при реалізації усіх громадянських прав, притаманних демократичному суспільству, проте, вихід жіночної активності в практичну площину, як створення жіночих осередків, жіночих партій, профспілок та

здійснення ними актів громадянської непокори, може значно поліпшити місце і роль жінки у сучасному суспільстві.

Література:

1. Butler J. Excitable Speech: Politics of the Performative. – London, Routledge. – 1997. - 192 p
2. Маркузе Г. Эрос и цивилизация. Одномерный человек: Исследование идеологии развитого индустриального общества. - Пер. с англ., А.А. Юдина.- М: ООО "Издательство АСТ", 2002. – 526 с.
3. Челищев В.И. Феномен фундаментализма в современном мире. - МГУ сер. 18 Социология и философия, № 4. – 2006. – с.98-117.
4. Митчелл Дж. Женская сексуальность / Гендерные исследования. Харьков: ХЦГИ, 1998. № 1. – с.27-41.
5. Власова Т. Андрогиния и проблема трансгендерной идентичности в постмодерне // Особистісні виміри становлення нової парадигми сучасної української освіти. – Дніпропетровськ: вид-во Маковецький, 2010. – с. 139-144.
6. Элиаде М. Мефистофель и андрогин, или мистерия целостности. - пер. А.Нестерова. – Алетея. – 1998. – 374 с.
7. Baudrillard J. La Transparence du Mal. Paris, 1990. – 274 p.